

## MÁSODIK FEJEZET.

## AZ APENNINI FÉLSZIGET ÁLLAMAI.

## A) Az olasz királyság.

*Történelmi áttekintés.*

A történelmi időszak kezdetén a mai Olaszország déli részeit görög gyarmatosok lakták; közép részét latin, szamnit és etruszk törzsek, éjszaki — pómelléki — területeit pedig kelták birták. Az idők folytán Róma nyerte el a latinok által lakott terület feletti hegemoniát, majd meg az egész félsziget feletti uralmat. Szerencsés háborúk s más népek viszályaiba — ügyesen választott időpontokban — való beavatkozás folytán Róma hatalma folyton növekedett, míg az akkor ismert majdnem egész földfelületre kiterjedt. De változtak az idők. 395-ben a római birodalom végleg két részre, egy nyugati és egy keletire oszlott. A mai olasz királyság — Róma városával — a nyugati birodalom törzsét képezte. A már 375-ben megindult népvándorlási áramlat — egyesülve a keleti birodalomnak időközönként nyilvánuló terjeszkedési vágyával — egy területet a másik után nyelt el. 476-ban a római császárság megszűnt lenni. Italia felett a keleti császárság, a keleti góthok, majd a longobardok, később a frankok és arabok osztozkodtak.

800-ban N. Károly Italia nagy részét hatalmába kerítette s felvette a római császár hangzatos címet, melyet azután I. Otto óta a német királyok is használtak a nélkül, hogy a címmel tényleges hatalmat is gyakorolhattak volna a szép félszigeten, mely valamennyi éjszaki népre oly csodás vonzerőt gyakorolt.

A császárok igényeinek legyőzhetlen akadálya volt a népvándorlás által összeomlott római birodalom romjain keletkezett s egyénileg fejlődött, a szabadság által táplált és fejlesztett szabad városi községek s azoknak — bár egymás között versengtek is — minden idegen beavatkozást féltékenyen visszatartó szövetezése mellett, különösen a Pipin által világi területtel is megajándékozott pápaság. A pápák a világi hatalom szétforgácsolása s elaléltága idején azon merész gondolatnak lettek képviselői, hogy a tönkrement világi hatalom helyett, az egyházi hatalom oly módon szerveztessék, hogy ők a keresztény népek által lakott területek mintegy szellemi középpontját képezzék. Ők a szellem hatalmánál fogva egy időben méltán a Nap-hoz hasonlíták magokat, melynek világító hatalma mellett a világi fejedelmek hatalma — csak a Naptól nyert világosság alapján — halványan világító holdfényhez hasonlítható.

A középkor történelmét jó részben a pápák és császárok harca képezi s volt idő, midőn a pápaság a theokratikus eszme megvalósításához igen közel állott, s csak a középkor utolsó évszázadaiban

kelle neki e merész gondolatról s annak kivihetőségéről végleg lemondani. A keleti egyház végleges elszakadása — majd meg a reformatóri mozgalmak hatalmát nagyban csökkentették; — de azért több mint 200 millió ember még most is a pápa egyházi fenhatósága alatt áll s azért az még most is oly tényező, melylyel a föld hatalmasainak számolni kell.

A császárság és pápaság harcát Italia lakossága a maga hasznára tudta fordítani, hol a másikkal szövetkezve s mindkettőnek gyengítésén munkálkodva oda vitte a dolgot, hogy Italiában mindig voltak oly területek, melyek függetlenségőknél fogva a szabadság védbástyái és menhelyei lettek. S ha a pártélet szenvedélye gyakran el is homályosítja a szabadság fényét, azt teljesen ki nem irhatta e földről, hol a politikai élet a lakosság szellemi tehetségeit folytonos éberségben tartotta s hol épen az összes szellemi tehetségek működése folytán oly szellemi s vele párhuzamosan haladó anyagi gyarapodás volt tapasztalható, mely a középkornak tündöklő napját képezte.

A történelmi események nem engedték az olasz félsziget lakóit egyesülni. Egységes állam tehát itt sem a középkorban, de még az újnak nevezettben sem keletkezhetett, s hogy a legújabb időben még is az egységes olasz királyság keletkezése lehetővé vált, az csak is a teljesen megváltozott politikai viszonyoknak eredménye.

Az egyesítés műve Savoyából (Piemont, Sardinia) indult ki. Savoya uralkodói a XII. században kezdenek szerepelni. A császár és pápa viszályait ügyesen használják fel s mindkettő hozzájárul hatalmuk gyarapításához. A habsburgi ház és Franciaország viszályai új növekvést létesítenek, ugymint szinte a spanyol örökösödési háború is. Az utrechti békében az eddigi herczeg királyi czímet és Siciiliát nyeri jutalmul; az utóbbit ugyan 1720-ban kénytelen Sardiniaért becsereálni, de e veszteséget dúsan kárpótolja az osztrák örökösödési háború, mely új területnagobbodást eredményez. A francia forradalom megsemmisíti ugyan egy időre az eddigi összes vívmányokat, de Napoleon leveretése után — a hatalmakkal folytatott ügyes alkudozás következtében — Sardinia királyság nagyobb kiterjedésű lett, mint volt a forradalmat megelőző időszakban.

Napoleon leveretése után a reactio Európaszerte üli diadalát s Ausztria, mint annak fő képviselője békóba veri az olaszokat; osztrák szuronyok állítják helyre a rendet, a hol szabadabb mozgalom mutatkozik. De mulnak az idők: az 1848-ik év, új általános népébredés éve. Sardinia népei is alkotmányt nyertek; Ausztria pedig ridegen visszautasít minden újítást s fegyvereire támaszkodva véli a dolgok régi rendjét fentarthatni. Ez idő óta Itália népei sóvárogva kezdenek Sardiniaira tekinteni. Ügyes államférfiak előkészítik azt, a mit többé kikerülni nem lehetett: az Apennini félsziget összes területeinek politikai egyesülését. Az 1859-ki eseményeket berekesztő zürichi béke Lombardiát csatolja a sardiniai királysághoz; 1860-ban Nizza és Savoya árán Parma, Toscana és Modena is oda kerülnek;

még ugyanez évben Romagna, Umbria és a Márkák s ugyancsak még ez év Deczember havában Nápoly és Sicilia. 1861 Márczius 1-én Sardinia királya felveszi az olasz királyi czímet. Az akkor még hiányzó Velenczét meghozza az 1866-iki év, Rómát és területét az 1870-iki. Egy évtized alatt az olasz félsziget egyesítési munkája be volt fejezve s az olasz király trónját Róma városában állíthatá fel.

*Olaszország földjének természeti jellemzése. — Ipar. — Kereskedés.*

Az olasz királyság az egész Apennini félszigetet (a kis St.-marinoi köztársaság s a Vatican kivételével), az azt környező Sicilia, Sardinia, Ilva szigeteket s a Lipari és Aegatesi szigetcsoportokat foglalja magában. Az Apennini félsziget éjszakon az Alpokra támaszkodik s onnan délkeleti irányban hosszan a Földközi tengerbe nyulik. A királyságot tehát az Adriai-, Joni-, Siciliai-, Tyrheni-, és Liguriai tengerek mosák; éjszaki részeinek szárazföldi határait pedig a francia és svájci köztársaság az osztrák-magyar monarchia képezik.

Az olasz királyság területe túlnyomólag hegyvidék. Éjszaki határán s Franciaország felé az Alpok emelkednek, közepén pedig az Apennini hegylánc húzódik. A szigetek is többnyire hegyesek. Alföldet csak a Pó széles völgye képez; kisebb kiterjedésű az apuliai és campaniai alföld; az Arno és Tiberis közötti terület pedig szélesen kiterjedő dombvidék.

Folyóvizei között legnagyobb a Pó, mely részben hajózható is; többi folyói a félsziget alkotásánál fogva kisebbek. Tavakban a királyság bővelkedik. Csatornák éjszaki részein, mocsarak a tengerpartokon találhatók. A tengerparti tagoltság nem oly kedvező, mint a szomszéd Balkáni félsziget s jó kikötők is aránylag sokkal kisebb számban találhatók, mint amott. Kikötőinek jó része csak folytonos kotrás és mesterséges tágitás által tartható fel.

Éghajlata a hegyek iránya és kiterjedése szerint különféle, de általában déli jellegű és szelid. Hó a ritkaságok közé tartozik.

Az olasz királyság nagysága 296,323 □  $\frac{1}{m}$ . Földjének 85% termő s 15% terméketlen.

A művelési ágak szerint a termő föld:

Szántó-kert-szőlő	--- --- ---	40.8%
Rét-legelő	--- --- ---	21.3 «
Erdő (narancs- és citromligetekkel)	--- --- ---	22.9 «
Termő föld	--- --- ---	85 %
Terméketlen	--- --- ---	15 %

Gabnanemüekben az olasz királyság átlagos évi termése 64 $\frac{1}{2}$  mill.  $\frac{m}{m}$ . Ezen tekintélyes összegből azonban csak a rizs képez kivételt, a többi gabnanemüekben még bevitelre is szorul. Évi bortermése 27 mill.  $\frac{H}{m}$ -re tehető. A gyümölcs fontos kivételi cikkett képez, ugyszinte a selyem is. A selyembogár-tenyésztés — mint fontos iparág — mellett említendő a tengerpartokon a halászat, mely a tengerparti lakosok bő jövedelmi forrását képezi.

Állatállománya nemcsak a belső szükségletnek megfelelő, de kivételre is képesít.

Az utolsó adatok alapján van Olaszországban:  $\frac{1}{2}$  mill. ló, 1 mill. szamár és öszvér, 4.78 mill. szarvasmarha,  $8\frac{1}{2}$  mill. juh, 2 mill. kecske, 4 mill. sertés.

A bányászat fontosabb tárgyai: ezüst, ólom, kén, réz, márvány, szén, só.

Szénből az olasz királyság évenként  $1\frac{1}{2}$  mill. métermázsát termel; tengeri sóból  $3\frac{1}{2}$  mill. m.-mázsát.

A műipar gyártmányai között kiváló említést érdemelnek az agyag- és alabastrom-czikkék, virágzó továbbá az üveg-gyártás (Vencze), papiros és szeszes italok készítése.

Kereskedelme kiterjedt. Pénzegysége a lira a 100 centesimi = 40 kr. A hossz-, súly- és ürmértékeknél a méterrendszer van következetesen keresztülvive.

Az évi bevétel értéke: 538 mill. forint, a kivétel 462 mill. forint; a transitó értéke 36 mill. forintra rüg

Közlekedési eszközei: 9264  $\frac{7}{10}$ m hosszú vasut; 7.815 kereskedelmi hajó majdnem 1 mill. tonna tartalommal; 3420 pósta-állomás s 26,000  $\frac{7}{10}$ m hosszú táviró. Az olasz királyság területen jut egy lakosra évenként 7.6 levél s 3.9 ujság; 1 távirat 4 lakosra esik.

A kereskedelem és ipar céljainak szolgál még 6 nagyobb pénzintézet, papírpénz-kibocsátási joggal összesen 300 mill. forint befizetett tőkével.

A takarékpénztári betétek összege: 330 mill. forint.

### *Az olasz királyság lakosai.*

Olaszország — 28.459,451 főre menő — lakossága nyelvre nézve majdnem kizárólagosan olaszajkú. Az olasz jószívű, de könnyen hevülő; beszédjét élénk taglejtéssel kíséri s szinte arczáról leolvashatni belső érzelmeit; szeretetében és gyűlöletében egyaránt szenvedélyes; könnyen haragra gerjed s bosszúja kielégítésekor nem igen válogat az eszközökben.

Vallásra nézve az olaszok kevés kivétellel mind róm. katolikusok. A katolikus egyház feje a római pápa; az egyházi méltóságok s általában az egyház szolgálatában állók száma igen nagy, bár az egyházi államnak s az egyházi birtokoknak az állam által történt lefoglalása következtében számuk tetemesen kisebbedett.

Az olasz katolikus egyház élén áll a római pápa alatt 47 érsek, 148 püspök, 69 a pápa közvetlen hatósága alatt álló püspök s 11 apát; a világi papok száma kerek számmal 100,000-re tehető. Szerzetes: 8,681, apáca: 29,707

Daczára annak, hogy Olaszország a szépművészetek hazája, a nép maga a műveltség alacsony fokán áll. Az újabb időben azonban a népnevelés terén is öröndetes javulás tapasztalható.

Olaszországnak ez idő szerint van 48,530 népiskolája 2 mill. tanulóval; tanítók és tanítónők 108 képezdében neveltetnek. Középiskolái: 278 lyceum, 692 gymnasium s 315 technikus iskola 69,000 tanulóval. 21 egyetemén 1655 tanár működik; a tanulók száma ezeken a 12,000-et megközelíti. Szakiskolái közül számos papnővelde mellett, említendő több rendbeli technikai, mérnöki és ipar-akadémiája, 25 művészeti akadémia, katonai intézetek stb.

Az Olaszországban felhalmozott számos műrecek és gazdag gyűjtemények ébren tartják a népnak a művészet iránti nagy fogékonyságát, melyre nézve az olasz utólérhetetlen.

### *Allami szervezet.*

Az olasz királyság alkotmányos monarchia, Az alaptörvények értelmében a törvényhozás tiszte a két kamarából álló országgyűlés és a király között oszlik meg. A király (most I. Umberto) személye szent és sérthetetlen s a trónt az ág és elsőszülöttség rendje szerint, örökösödés útján foglalja el. A király czime: Olaszország királya; a trónörökösét piemonti herczegnek czimezik.

Az ország czimere a régi sardiniai czímert helyettesítő vörös paizs, ezüst kereszttel, mely a zöld-fehér-piros színű nemzeti lobogó fehér mezejét is díszíti.

Vitéz rendek: Ordine supremi della ss. Annunziata. Azután Mauritius-és Lázár rendjele (5 oszt.); a savoyai katonai (5 oszt.) és polgári (1 oszt.) érdemrend s az olasz korona érdemrendjele (5 oszt.)

Az országgyűlés felső háza (senatus) a király által élethossziganra kinevezett, meg nem határozott számú, de legalább 40 éves tagokból áll.

A királyi ház tagjai 21-ik életévöktől fogva szinte a senatus tagjai, de szavazattal ott csak 25-ik életévöktől kezdve bírnak.

A követek házába a képviselők 5 évi időtartamra választatnak.

A képviselők száma 508. Választó minden 21 éves olasz, ki írni és olvasni tud s meghatározott magasságú adót fizet (census). Választható minden 30 éves választó. Nem választhatók a papok és államhivatalnokok — miniszterek, államtitkárok s egyetemi tanárok kivételével.

A kormányzás élén 9, a királynak és parlamentnek egyaránt felelős miniszter áll.

A királyság ez idő szerint 69 tartományra (provincia) van felosztva; a provinciák területekre (circondari), ezek mandamenti-kra vannak felosztva, melyek ismét több vagy kevesebb községből (communia) állanak.

A bevételek és kiadások közti kellő egyensúlyt az utóbbi években — a hadsereg újjászervezésére és kiegészítésére, nem különben erdődítésekre szánt tetemes összegek miatt — az egyházi javak tömeges eladása mellett sem lehetett elérni.

Évi bevétel: 617.752,641 fr.; kiadás: 614.898,447 fr. Az államadósság jelenlegi magassága: 4,185 mill. frt.

A szárazföldi hadsereg hadi létszáma 1.085,112 ember, tehát a lakosság 3·81%-a. A hadi tengerészetet 112 különféle hajó képezi 511 ágyúval s 103 mitrailleuse-zel.

A védkötelezettség Olaszországban a betöltött 21 és bevégzett 40-ik életév közti időre terjed.

A királyság fő és székvárosa *Róma*, 300,000 lakossal. Róma a Tiberis mind két partján terül el s 12 dombra van építve. Ez a király lakó-, a parlament tanácskozási s a főbbkormány közegek működési helye. E városban lakik a pápa is (XIII. Leo), a «Vatican» nevű kastélyban, mely Európa legnagyobb épületeihez tartozik, számos műremekekkel s nagyszerű könyvtárral.

A pápa viszonya és állása az új olasz királysághoz az 1871. május 13-iki törvény által van szabályozva. A pápaság czimere: kerekded paizs, melyben az uralkodó pápa családi, s ha valami rendhez tartozik, az illető rend czimere látható; a paizson van a tiara s a keresztbe fektetett sz. Péter kulcsai: az egyik arany, a másik ezüst. A pápa színei: arany-ezüst. A pápa következő vitézrendek adományozója: a Krisztus-rend; a sz. Gergely-rend (3 oszt.); Pius-rend (2 oszt.); sz. Szilvester-rend (2 oszt.). A pápa nevében adományoztatik továbbá a jeruzsálemi patriarka által a sz. sír rendje (3 oszt.) s a pápa védnöksége alatt áll a jeruzsálemi sz. János vitézrend is.

Róma épületei között az első hely illeti a Sz. Péter templomot, nagyszerű kupolájával. Róma — bár számtalan idegen s különösen a föld minden részeiből idesereglett művész és a művészet pártolói és bámulói itt évenként megfordulnak s bár alig múlik el év, hogy az ájtatos zarándokok seregei a szent várost fel ne keressék — ipar dolgában nagyon alárendelt jelentőségű.

Az olasz királyság nagyobb városai még a következők: Flórencz 169,000, Turin 252,000, Genua\* 179,000, Alessandria 62,000, Cagliari\* 36,000, Szaszari 36,000, Milano 321,000, Pavia 30,000, Bergamo 39,000, Brescia 60,000, Livorno\* 97,000, Pisa 54,000, Lucca 68,000, Ferrara 77,000, Ravenna 60,000, Bari 60,000, Nápoly\* 494,000, Taranto\* 33,000, Szalerno 31,000, Palermo\* 244,000, Catania\* 100,000, Messina\* 126,000, Ancona\* 47,000, Bologna 123,000, Velence\* 132,000, Padua 72,000, Verona 68,000, Mantua 28,000, Udine 32,000 stb.

*Európán kívüli területek, melyekre Olaszország befolyását érvényesítette.*

Az olasz királyság sokkal fiatalabb, sem hogy rövid fenállása óta lényeges befolyást gyakorolhatott volna Európán kívül fekvő területekre. A legeslegújabb időben Afrika éjszaki partvidékein (Tunisz) próbálta befolyását megerősíteni, de itt is Franciaország előzte meg, midőn véres harcok után e területet elfoglalta. Összes Európán kívüli birtoka tehát ez idő szerint egy a Vörös tenger mellett fekvő szénállomásból áll. (Terjeszkedés a Vörös tenger partvidékein.)

Annál lényegesebb és behatóbb befolyást gyakorolt a mostani Olaszországot képező terület az ó-korban, midőn a római világuralom az akkor ismert majdnem egész földfelületre kiterjedt. Eltekintve a pápaság által gyakorolt hatástól, a középkorban még egyszer gyakorolt e terület lényeges befolyást Ázsia és Afrika partmellékeire, midőn a keresztes hadak indultak a mohamedanizmus által meghódított

kelet felé. Velence és Genua, az akkori leghatalmasabb olasz köztársaságok, e mózgalmat a maguk hasznára fordították. A Földközi tenger keleti partmellékeinek nagyobb kikötővárosai, ha névleg nem is, de tényleg az ő fenhatóságuk alá kerültek; az ő befolyásuk mutatkozott minden téren s e befolyás nem egyszer tette tönkre a nyugat-európai fejedelmeknek a keleten szándékolt határozottab fellépését s így közvetve a szent föld állandó birtokba vételét. A keresztes hadak lezajlása, a görög császárság leroskadása s a keletnek a törökök általi elfoglalása után, nem különben a nevezett köztársaságok hatalmi állását aláásó belviszályok is nem sokára véget vetettek az olasz befolyásnak; Afrika déli csücsának körülhajózása s Amerika felfedezése pedig az olasz kereskedelmi fölénynek is véget vetett, melyet eddig a Földközi tenger közepe táján való fekvése által gyakorolt. A világkereskedelem más pályákra tereltetett s az Apennini félsziget domináló állása megszűnt.

A szuezi csatorna megnyitása óta azonban Olaszország — fekvésénél fogva — újból a keletre irányzott kereskedelem terén fontos szerepre van hivatva.

#### B) A S. Marinói köztársaság. (Nagysága: 85 □ $\frac{K}{m.}$ )

Ezen kis — az Apennin hegységben fekvő — köztársaság eredetileg egy nehezen megközelíthető sziklavárosból s a területéhez tartozó, a hegy alján épült elővárosból állott, mely a városnak közlekedését a szomszéd területek felé közvetíté.

Ősi szokásainak s intézményeinek hí megőrzése volt mindenkor e város lakosságának főcélja, azért ép oly sikeresen állt ellen I. Napoleon területnagyoobbítást ígérő csábításainak s az 1848-ki forradalmi mozgalomnak, mint az összes olasz területeket egyesítő legújabb politikai mozgalomnak is.

A mintegy 8000 lélekre menő lakosság olasz; foglalkozásra nézve kőfaragó és földműves; a kerti ipar ezen, az éjszakai viharoktól magas sziklafalak által védett területen felette jövedelmező.

Az állam élén élén áll 2 — a 60 tagból álló nagy tanács (Principe) által kijelölt s a népgyűlés által félfvire választott — Capitani regenti.

Az állam czíme: Illustrissima Republica S. Marini. Czímere: ezüst paizs, melyben sz. Marinus egy zöld hegy csücsán áll. Szinei: fehér-kék. Rendjel: a S. Marinói lovagrend (5. oszt.)

Az állam összes bevételeinek és kiadásainak maximuma 70,000 frankban van megállapítva.

Az álló hadsereg 48 emberből áll, a nemzetőrség létszáma 216 ember.

Fő, és egyedüli városa (4 falu) *S. Marino*, meredek utcákkal, melyeken csak öszvérekkel közlekedhetni. Elővárosa — *Borgo*, a Riminiből ide vezetett útnak végpontja.

Hogy az ilyen állam, mint az Illustrissima Republica S Marini. Európán túli területekre sem anyagi, sem szellemi befolyást nem gyakorolhatott, az a dolog természetében fekszik.

## HARMADIK FEJEZET.

### A PYRENÆUSI FÉLSZIGET ÁLLAMAI.

#### A) A spanyol királyság.

##### *Történelmi áttekintés.*

A mai Spanyolországnak iberek és keltáktól (celtiberek) lakott területeiből a dél-keleti, Földközi tengerre néző partvidékeket — azoknak nemes fémekben való gazdagságuknál fogva — már az ős korban a phœniciaiak, később a görögök sűrűn keresték fel. Az első pun háború bevégezése után a karthágóiak kerestek és találtak itt kárpót-  
lást szenvedett veszteségeikért. A második pun háború után a félsziget nagyobb része a rómaiak hatalmába került; századok kellettek azonban hozzá, míg az egész félsziget római lett, míg lakosai a hódítók nyelvét átvették. Az általánosan elterjedt latin nyelv volt egyik leghatalmasabb eszközlője a keresztény vallás itteni gyors elterjedésének, úgy hogy 409-ben — midőn a szvevek, alánok, vandalok a római légióktól elhagyott félszigetet elözönlötték — annak lakossága már egészen keresztény volt, még pedig katolikus, míg a nevezett hódítók ariánusok voltak. Ennek következtében az időközben a frankok által ide szorított s a katolikus hitre tért gótok, a leigázott alaplakossággal szövetkezve, az előbb behatolt népelemeket könnyen kiszoríthatták helyeikből, illetőleg meghódíthatták s magukba olvasztották. A romanizált gótok hatalma azonban szinte rövid ideig tartott. Belső viszályok gyengítették az általuk állapított államot s trónviszályok alkalmat adtak az időközben a Gibraltari szorosig előhatolt araboknak a félsziget ügyeibe avatkozni s területére hatalmas sereggel átlépni. (Muza, Terek abu Zara.) A Xerez de la Frontera mellett vívott csata (711 jul. 19—26.) folytán a félsziget nagyobb déli része az Omajadok birodalmához csatoltatott. 755-ben az Omajadok szerencsésen megmenekült utolsó sarja Abderrahman el Dakhel, itt önálló államot alkotott, mely szellemi és anyagi tekintetben a kifejlés magas polczát elérte. De később az éjszakra szorított keresztények felhasználva a mohamedánus államban beállott viszályokat, mind inkább hevesen kezdik azt megtámadni. — Kicsi, de mindinkább terjeszkedő keresztény államok keletkeznek, melyek között csak hamar Kasztília és Aragonia válnak ki.

1492-ben Kasztília (Izabella) és Aragonia (Ferdinand) egyesült erejének sikerül a mórok utolsó bástyáját — Granadát — is elfoglalni.